

Sociaal-Wetenschappelijke Raad

Vorstudie verkenning sociologie

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

Sociaal-Wetenschappelijke Raad

Voorstudie verkenning sociologie

April 2003

Vooraf

Nederlandse sociologen hebben bezorgdheid geuit over de sociologie. Te denken valt aan de artikelenreeks in *Mens en Maatschappij* 2000-4: 'Heeft de sociologie een toekomst?', gevolgd door een debat onder collega-sociologen onder leiding van prof. dr. J. Dronkers (Amsterdam, 19 januari 2001). Daaraan vooraf had emeritus-hoogleraar in de sociologie J.J.A. van Doorn (2000) bij het 35-jarig bestaan van de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de eur vastgesteld dat de discipline sociologie zich had 'opgelost' in de sociale en culturele wetenschappen en daarbij aangetekend dat de sociologie aan betekenis heeft verloren in moderne, sterk geïndividualiseerde samenlevingen. Sociologie zou interessant zijn in samenlevingen met sterke instituties en collectiviteiten, maar met het verzwakken van deze *thick institutions* (Zijderveld 2000) zou de zin van de sociologie minder zijn geworden.

Bezorgdheid over de toekomst van de sociologie is geen typisch Nederlandse aangelegenheid. Ook in andere West-Europese landen wordt deze geuit en dat geldt ook voor de Verenigde Staten. Een sprekend voorbeeld uit de vs is de serieuze bedreiging geweest van de sociologiefaculteit aan de Yale universiteit. Deze werd in de jaren negentig bedreigd door opheffing dan wel halvering. De crisissituatie gaf aanleiding tot mobilisatie van spraakmakende sociologen op een vijfdaagse conferentie waar onder andere papers werden gepresenteerd door Daniel Bell, Robert K. Merton, Daniel Patrick Moynihan, Neil J. Smelser, Charles Tilly, William Julius Wilson en vele anderen (zie de door Kai Erikson (1997) geredigeerde bundel *Sociological Visions*).

Verschillende malen is ook vanuit de swr bezorgdheid geuit over de toekomst van de sociologie. De bezorgdheid over de sociologie werd vooral gevoed door twee ontwikkelingen. Ten eerste de afnemende aantallen studenten en ten tweede de opkomst van diverse kundes die veel klassieke sociologische specialisaties overnamen en verder ontwikkelden. In het verlengde daarvan heeft de SWR de suggestie geuit te bezien of het niet wenselijk zou zijn een toekomstverkenning te maken om de positie van de sociologie als discipline te versterken.

De bespiegelingen en zorgen over de sociologie gaven de swr aanleiding tot het organiseren van een conferentie over de toekomst van de sociologie. Tijdens deze conferentie, gehouden op 14 en 15 september 2001, werden inleidingen gehouden door prof. dr. W. Arts, dr. B. van Heerikhuizen en prof. dr. R.J. van der Veen. Deze werkconferentie is de aanleiding geweest serieus na te denken over een verkenning over de positie van de sociologie.

Het swr-bestuur heeft vervolgens het swr-bestuurslid Engbersen, hoogleraar algemene sociologie aan de eur, verzocht een aantal meningen onder collega-sociologen te polsen. Engbersen heeft dit gedaan en gemeend dat het zinvol leek een voorstudie verkenning sociologie uit te voeren. Hij heeft daartoe de volgende collega-sociologen uitgenodigd zitting te nemen in een ad hoc commissie voorstudie verkenning sociologie: prof. dr. W. Arts (UvT), mw. prof. dr. J. van Doorne-Huiskes (uu), prof. dr. H.B.G. Ganzeboom (vu), prof. dr. P. Schnabel (scp/uu), prof. dr. W.C. Ultee (kun)

en prof. dr. J. Visser (uva). De commissie, die onder voorzitterschap stond van prof. dr. G.B.M. Engbersen (eur), heeft de onderhavige voorstudie verkenning sociologie opgesteld.

Globale beschrijving van de stand van zaken op het te verkennen terrein van de sociologie

Verkenningen vormen een zwaartepunt in de adviesfunctie van de knaw. Ze beogen een beter begrip te krijgen van de ontwikkelingen die de toekomst van het wetenschappelijk onderzoek vormgeven. Daarbij gaat het enerzijds om wetenschapsinterne ontwikkelingen, anderzijds om de institutionele voorwaarden en mogelijkheden voor onderzoek (onderzoeksfinanciering) alsmede de relatie wetenschap en maatschappelijke praktijk (behoefte, acceptatie en benutting van onderzoek). De knaw hanteert de volgende werkdefinitie: een wetenschapsverkenning is een door wetenschapsbeoefenaren breed gedragen systematische oriëntatie op de toekomstige ontwikkelingsmogelijkheden van een bepaald wetenschapsgebied. Een van de belangrijke aspecten van een verkenning is de kansen en bedreigingen die binnen een bepaalde termijn voor het te verkennen gebied voorzienbaar zijn, zo objectief mogelijk in kaart te brengen. De eerste stap voor een verkenning is het maken van een voorstudie waarin nut en noodzaak van een verkenning worden geïnventariseerd en er een voorstel wordt geformuleerd voor een commissie om de verkenning uit te voeren. Het onderhavige stuk moet gelezen worden als een 'voorstudie' waarin de relevantie van een verkenning sociologie wordt beargumenteerd.

Tijdens de swr-conferentie van 14 en 15 september 2001 zijn de volgende bedreigingen voor de sociologie genoemd:

- Brede maatschappelijke trends die de populariteit van het vakgebied bedreigen, bijvoorbeeld het proces van maatschappelijke individualisering en fragmentering, waardoor herkenbare collectiviteiten en instituties aan betekenis inboeten (*sociology without society*).
- Concurrentie met de kundes, in het bijzonder de bestuurs- en bedrijfskunde, alsmede de introductie van nieuwe disciplines (massacommunicatie) en interdisciplinaire studierichtingen als Algemene Sociale Wetenschappen aan de UU.
- Onderzoeksfinanciering:
  - Te grote afhankelijkheid van het onderzoek van studenteninstroom.
  - Ontwikkelingen op het terrein van tweede en derde geldstroom. De themagerichte benaderingen binnen NWO sluiten soms onvoldoende aan bij lopende onderzoeksprogramma's (zowel individueel als collectief). En het derde geldstroomonderzoek biedt te weinig perspectief voor de financiering van langlopende onderzoeksprogramma's.
- Maatschappelijke en wetenschappelijke beeldvorming:
  - Tobberige indruk.

- Veel interne (scholen)strijd, waarbij theoretische paradigma's en onderzoekscholen (assr en ics) nadrukkelijk tegenover elkaar werden geplaatst.
- Te weinig aandacht voor vertaling van wetenschap naar praktijken.
- Sociologie-interne ontwikkelingen:
  - Te weinig probleemgericht, vooral waar het gaat om belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen en vraagstukken.
  - Te weinig toepassings- en ontwerpgericht (maatschappelijke relevantie).
  - Te weinig gericht op cumulatie van kennis en ontwikkeling van onderzoeklijnen.
  - Te weinig aandacht voor *normal science*, te veel energie in scholenstrijd.
  - Te weinig aandacht voor niet West-Europese samenlevingen (Oost- en Midden-Europa, Aziatische landen) en transnationale verbanden.
  - weinig origineel en vernieuwend: 'spannende' maatschappelijke vragen worden vaak door niet-sociologen gesteld.

Reeds tijdens de knaw/swr-conferentie en later in het overleg binnen de commissie voorstudie verkenning sociologie zijn deze bedreigingen nader geanalyseerd en bediscussieerd. Veel van de gememoreerde bedreigingen werden daarbij gerelativeerd. Vier punten werden in het bijzonder genoemd.

Ten eerste bleek er een relatief brede consensus te bestaan over het feit dat de sociologie zich in de afgelopen 25 jaar in positieve zin heeft ontwikkeld. Dat komt tot uitdrukking in de toegenomen wetenschappelijke productie (nationaal en internationaal) en de sterkere empirische fundering van onderzoeksprogramma's. De scholenstrijd in de sociologie lijkt achter de rug en heeft aan betekenis verloren. Die strijd heeft overigens op zichzelf nuttige effecten gehad. Uit de concurrentie zijn niet alleen twee productieve wijzen van sociologiebeoefening voortgekomen (ingebod in de twee huidige onderzoekscholen assr en ics), ze hebben de zinnen van de sociologen ook sterk op wetenschapsinterne ontwikkelingen gezet. In de Nederlandse sociologie heerst er mede daarom niet de waan van de dag, maar is er een sterke oriëntatie op continuïteit en op de permanente hoofdvragen die het vak sturen. Die hoofdvragen hebben niet aan betekenis ingeboet. Daarbij gaat het om: (1) vragen van sociale coördinatie en sociale cohesie; (2) vragen van sociale ongelijkheid en verdeling: wie krijgt wat en waarom; (3) vragen van rationalisering en modernisering; en (4) vragen van identiteitsvorming (Arts 2001). De ad hoc commissie meent dat de uitdaging erin gelegen is om vanuit deze hoofdvragen en de theoretische benaderingen die er een algemeen antwoord op geven, innovatieve onderzoeksvragen te stellen en daarbij actuele en nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen in de analyses te betrekken.

Ten tweede is gewezen op de maatschappelijke betekenis van de sociologie in publieke en politieke debatten. Sociologen spelen een rol in contemporaine debatten over maatschappelijke vraagstukken, niet alleen via de universiteiten maar ook via buitenuniversitaire kennisinstututen waar sociologiebeoefenaren werkzaam zijn (scp, wrp, nidi). Door de aard van haar object staat de sociologie midden in de maatschappelijke werkelijkheid. Een vitale sociologiebeoefening heeft dan ook een werking naar de leden van de bestudeerde samenleving, waaronder beleidsmakers (Flyvbjerg 2001). Toch is de verbinding tussen sociologie en politiek geen nauwe en vanzelfsprekende geweest, zeker niet waar het de universitaire sociologie betreft. Met het verscheiden van de onderzoekschool Arbeid Welzijn en Sociaal-economisch Bestuur (awsb) is de academische sociologie verder weg komen te staan van beleidsvoering en van de kundes

(bestuurskunde, etc.) en verwante disciplines (economie, etc.) die zich nadrukkelijker bezighouden met beleidsvraagstukken. Sommige sociologen zien dit als een positieve ontwikkeling. Zij zijn van mening dat sociale (beleids)problemen niet altijd tot relevante wetenschappelijke probleemstellingen leiden. Anderen bepleiten juist een sterkere verbinding tussen sociologie en beleid. De vsnu-onderzoeksbeoordelingscommissie *Socio-Cultural Sciences* vraagt zich in haar recente rapport af of de twee huidige onderzoekscholen voldoende openstaan voor beleidsrelevant onderzoek: voor het sociologisch onderzoek in Nederland dreigt het gevaar van te veel standaardisatie en te weinig variatie, zo meent de onderzoeksbeoordelingscommissie (vsnu 2001). Er is dus aanleiding de relatie tussen sociologie en beleid opnieuw in kaart te brengen.

Ten derde werd de problematische verhouding met de kundes en nieuwe opleidingen gerelativeerd. De verhouding tussen sociologie als moederdiscipline en de kundes (bestuurs- en beleidskunde, organisatie- en bedrijfskunde, communicatiekunde) is complex. Enerzijds kan de ontwikkeling van de kundes worden opgevat als een vorm van professionalisering van de sociologie. Anderzijds is het te gemakkelijk om te zeggen dat de kundes toegepaste vormen van sociologie zijn, die te zeer verzelfstandigd en zich nu maar weer open moeten stellen voor input vanuit de moederwetenschap, c.q. daarvan onderwijs moeten afnemen. Daar zullen de kundes niet altijd een boodschap aan hebben.

Ten vierde werd nadrukkelijk melding gemaakt van de ongelukkige beeldvorming over de sociologie. De tobberige en conflictueuze beeldvorming rond de sociologie doet onvoldoende recht aan de wetenschappelijke en maatschappelijke prestaties van de sociologie. Afgestudeerde sociologen hebben geen enkele moeite een passende werkring te vinden en de populariteit van het vak neemt toe. De instroom van sociologiestudenten vertoont een stijgende lijn, maar geeft nog altijd aanleiding tot bezorgdheid. In de maatschappelijke beeldvorming wordt dit overigens opvallend genoeg onvoldoende onderkend: men rekent de sociologie niet zelden een academische omvang toe die ver af staat van de feitelijke formatie aan medewerkers en studenten.

De centrale doelstellingen van de verkenning sociologie

De ambigue positie van de sociologie vereist een zelfbewuste verkenning waarin op de betekenis van een klassieke discipline als de sociologie voor de mens- en maatschappijwetenschappen wordt gewezen. Een dergelijke verkenning dient het meervoudige perspectief van de sociologie op de samenleving te onderkennen (Erikson 1997). De verkenning dient niet alleen aandacht te schenken aan de sociologie als *science*, maar ook aan de relatie tussen sociologie en beleid (denk aan het werk van Schuyt) als aan de sociologie als kunstvorm (denk aan de essayistische sociologie van De Swaan).

De verkenning dient zich te richten op kansen en perspectieven voor de sociologie waar het gaat om: (1) de relatie met de kundes; (2) de relatie met verwante disciplines; (3) het formuleren van een nieuwe onderzoeksagenda; (4) het doordenken van de vormgeving van de sociologieopleidingen en van de rol van sociologische onderzoekscholen.

De verkenning sociologie dient de contouren aan te geven van:

- (mondiale) trends en ontwikkelingen binnen het vakgebied van de sociologie. Daarbij gaat het zowel om theoretische en methodische vernieuwingen, als om cruciale velden van onderzoek;
- een nieuwe onderzoeksagenda van de Nederlandse sociologie in relatie met de kundes en verwante disciplines;
- een nieuwe vormgeving van het gehele traject van bachelor/master/PhD-opleidingen in de sociologie;
- een nieuwe doordenking van de relatie tussen sociologie en verwante disciplines, in het bijzonder de economie, psychologie en antropologie. Te denken valt aan het creëren van brede algemeen maatschappijwetenschappelijke of sociaal-wetenschappelijke onderzoeksprogramma's en daarop volgende disciplinaire specialisaties.

Doelgroepen waarop de verkenning zich richt

De verkenning richt zich in eerste instantie op degenen die bij de universiteiten en buitenuniversitaire kennisinstututen als sociologiebeoefenaren werkzaam zijn. In tweede instantie richt de verkenning sociologie zich op nwo en andere financiers van sociologisch onderzoek. Daarnaast behoren ook de (beoogde) werkgevers van afgestudeerde resp. gepromoveerde sociologen tot deze secundaire doelgroep van de verkenning sociologie. Wat betreft de vormgeving van de opleidingen richt de verkenning sociologie zich op de Nederlandse universiteiten.

Draagvlak van de verkenning

De verkenningscommissie sociologie streeft naar een gedegen vorming van het draagvlak voor haar bevindingen door het houden van werkconferenties (*invitational conferences*) met vakgenoten in de sociologie, de kundes en verwante disciplines.

Literatuur

Arts, Wil, *Over fragmentatie, contractie en stagnatie in de Nederlandse sociologie*. Lezing voor een conferentie over de toekomst van de sociologie van de Sociaal-wetenschappelijke Raad van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Leusden, 14 en 15 september 2001

Doorn, J.A.A. van, 2000, Sociale wetenschappen en de weerbarstige werkelijkheid, in: Percy B. Lehning, *De beleidsagenda 2000. Strijdpunten op het breukvlak van twee eeuwen*, Bussum: Uitgeverij Coutinho, pp. 24-41

Erikson, Kai (red.), 1997, *Sociological Visions*, Boston/Oxford: Lanham, Rowman & Littlefield Publishers: Inc.

Flyvbjerg, Bent, 2001, *Making Social Science Matter*, Cambridge: Cambridge University Press

vsnu, 2001, *Socio-Cultural Sciences* (Series Assessment of Research Quality), Utrecht

Zijderveld, Anton C., 2000, *The Institutional Imperative*, Amsterdam: Amsterdam University Press